

prosinec 2007

Binacionální sňatky a česká migrační politika: Jak je to vlastně s tou pravostí a fikcí?

**Marie Jelínková
Alice Szczepaniková**

Abstrakt:

V následujícím textu nabízíme krátkou analýzu sňatků mezi migranty a českými občany. Jde o formu rodinné migrace, která se v poslední době stala předmětem poměrně intenzivní veřejné diskuse v souvislosti s připravovanou a Parlamentem ČR již schválenou novelou zákona o pobytu cizinců (326/1999 Sb.). Naše empirická zjištění jasně narušují oficiální diskurs o „pravých“ a „fingovaných“ manželstvích a poukazují na nutnost mnohem pečlivějšího zkoumání binacionálních sňatků. V neposlední řadě pak naše diskuse reaguje na nepřiměřený přístup státních institucí a zjednodušující mediální prezentaci tohoto fenoménu. V článku také okrajově upozorňujeme na fakt, že současný systém přijímání cizinců je implicitně založen na vytváření bariér, které znevýhodňují cizince bez dostatečných materiálních zdrojů nebo sociálních kompetencí či kontaktů. Tento systém zároveň podporuje zapojování značného počtu cizinců do praktik na hranici zákona.

***

Výsledky, o které se opíráme, byly zjištěny v rámci výzkumu *Civic Stratification, Gender and Family Migration Policies in Europe*, který koordinovalo Centrum pro rozvoj migrační politiky (ICMPD) ve Vídni a financovalo rakouské Ministerstvo pro vzdělání, vědu a kulturu. V rámci tohoto projektu proběhla obdobná šetření také v dalších sedmi evropských zemích.¹ Hlavním cílem tohoto výzkumu bylo popsat, jaké jsou v České republice podmínky pro slučování rodin migrantů, pro formování rodin českých občanů s občany jiných zemí (se zaměřením na cizince pocházející ze zemí mimo „staré“ členské země EU) a pro imigraci celých rodin. Projekt se snažil zachytit, jak se tyto podmínky odrážejí v životech konkrétních migrantů a jejich českých rodinných příslušníků. Zaměřily jsme se na analýzu toho, jak je pozice migrantů ve společnosti ovlivněna rozdílnou dostupností práv, která jim stát přiděluje na základě jednotlivých pobytových statusů. Jedním z důležitých zjištění obecnějšího

---

¹ Více informací o projektu viz.: <http://politikwissenschaft.univie.ac.at/index.php?id=12418>

charakteru bylo, že se nestačí zaměřovat pouze na formální dostupnost těchto práv migranty, ale především na reálnou možnost jejich dosažení. V tomto textu si tedy podrobněji všímáme jednoho ze zkoumaných témat: sňatků migrantů s českými občany. Hned na okraj je dobré zmínit, že jde situaci, která vede k jistější pozici pro partnera-migranta v podobě udělení povolení k trvalému pobytu, jež cizinci zajišťuje práva srovnatelná s právy českých občanů.

Hlavní metodou výzkumu byly kvalitativní rozhovory, které se uskutečnily na jaře 2007. Celkem jsme provedly devatenáct polo-standardizovaných rozhovorů s migranty ze států mimo EU nebo z nových členských států EU (tj. zemí přičleněných v roce 2004 a 2007), kteří dlouhodobě žijí v České republice a mají zkušenost s nějakou formou rodinné migrace. Dále jsme také uskutečnily dva rozhovory s jejich českými partnery.² K potvrzení některých skutečností, které se objevily v individuálních rozhovorech, proběhla v závěrečné fázi výzkumu diskuse ve formátu *focus group* se čtyřmi migrantkami a dvěma občankami ČR – partnerkami migrantů.³ Jelikož nás také zajímal úhel pohledu představitelů hlavních institucí zabývajících se řízením migrace a vytvářením migrační politiky, provedly jsme také rozhovory se zaměstnanci Oboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra, Cizinecké a pohraniční policie a s právníkem zabývajícím se otázkami migrace a cizineckého práva. Pro zohlednění zkušeností a názorů nevládních organizací jsme požádaly šest nejvýznamnějším neziskových organizací pracujících s migranty o vyplnění dotazníku.⁴

K pravosti a nepravosti smíšených manželství

Ve výpovědích migrantů a jejich českých partnerů se objevila celá řada důvodů pro uzavření manželství, které se poněkud vymykají zažitému dichotomizujícímu pohledu na manželství, který je dělí na „pravá“ (založená na čisté lásce a touze po společném rodinném životě) versus „fingovaná“ či „účelová“ (aneb, jak praví zákon o pobytu cizinců, uzavřená „s cílem získat povolení k trvalému pobytu“). Domníváme, že tato zjištění mohou přispět k vyváženějšímu pohledu na současnou debatu o nárůstu fingovaných sňatků v České republice. Tato debata je obzvláště významná, protože se v ní politici a představitelé Ministerstva vnitra ČR snaží legitimizovat změny v zákoně o pobytu cizinců směřující ke zpřísnění podmínek pro získání trvalého pobytu cizinci – manžely českých občanů.

Důvody, proč lidé uzavírají sňatky, neleží jen v touze po emočním uspokojení, ale například také ve snaze o stabilizaci či zlepšení sociálního statusu a v jistotě materiálního zabezpečení.

---

² I když jsme se snažily o genderovou vyváženost zkoumané skupiny, nepodařilo se nám získat pro rozhovor stejný počet žen a mužů, ženy mezi účastníky výzkumu převládaly poměrem třináct ku sedmi.

³ Všechny účastníky z řad migrantů a jejich českých partnerů jsme za čas strávený rozhovorem s námi kompenzovaly sumou 200 Kč, někteří to ocenili, jiní tuto kompenzaci odmítli, většinou s tím, že pro ně byl rozhovor také zajímavý. Obecně lze říci, že nám tato praxe značně usnadnila přístup k informátorům.

⁴ Podařilo se nám získat zpět tři vyplněné dotazníky. Děkujeme tímto představitelkám Poradny pro uprchlíky, Diecézní charity Plzeň a Centra pro integraci cizinců, které byly ochotny vyplnit náš obsáhlý dotazník.

Jistá rovina „účelovosti“ tedy není cizí ani sňatkům mezi občany jedné země. Tato „účelovost“ však nutně nevyklučuje opravdovost mezilidských citů. Jinak tomu není ani v případech, kdy jeden z manželů je nositelem jiného občanství. Zde je ovšem situace umocněna skutečností, že ona rodinná vazba s občanem České republiky se stává podkladem pro možnost cizince legálně a dlouhodobě pobývat na jejím území. Jak ukazují následující příklady, striktní aplikace výše citovaného zákona by se mohla snadno dotknout i těch sňatků, které lze jen stěží zařadit do kategorie „pravých“ či „účelových“, protože se spíše nacházejí na kontinuu někde mezi těmito dvěma póly.

Například příběh Anny z Ukrajiny ukazuje, jakým způsobem může být v manželství kombinována potřeba stabilizace pobytového statusu, materiálního zajištění a emocí. Dnes pětadesátiletá Anna přijela do České republiky v roce 1993, kdy ještě nebyla zavedena vízová povinnost a pro občany Ukrajiny nebylo obtížné cestovat ze země do země a případně si i přivydělat bez pracovního povolení. Anna si po několika měsících takového pobytu vyřídila povolení k dlouhodobému pobytu, které pak musela každoročně prodlužovat na cizinecké policii. Po necelých třech letech pobytu a dvou týdnech známosti si vzala za manžela Čecha Tomáše, se kterým se po necelých dvou letech rozvedla. Rozhor byl veden individuálně jak s ní, tak i s jejím exmanželem. Můžeme tak ukázat pohledy na jejich manželství z různých úhlů. Anna své důvody ke sňatku popsala následovně:

No nebylo to jen kvůli tomu pobytu. Já k němu [Tomášovi] mám nějaký vztah, ještě teď mě dcera podezírá, že když se o něm mluví, tak se mi rozzáří oči.

Nebylo to pro dokumenty, protože bylo možné získat trvalý pobyt i jinak. Stačilo mít tam pár známých a mít čas za tím chodit.

(Anna, původem z Ukrajiny, dříve provdaná za českého občana, 65 let)

Přestože Anna v rozhovoru popisovala, jak musela bývalého manžela živit, protože jeho důchod byl příliš nízký, neskrývala, že jí sňatek s ním přinesl i mnohé výhody – především trvalý pobyt pro ni a pro její nezletilou dceru. Jako hlavní důvody rozpadu manželství uvedla především Tomášovo pedantství a celkově nesnadný charakter. Byla přesvědčena, že „žádná Češka by s ním žít nevydržela“. Na otázku: „Jak to, že vy jste s ním vydržela?“ Anna odpovídá:

No, tak vám to řeknu. Já jsem tady cizí a cítila jsem s ním nějakou podporu. Když jdeme na úřady, tak on mluví za mě. On vyřizuje, dobře vyřizuje všelijaké věci.

(Anna, původem z Ukrajiny, dříve provdaná za českého občana, 65 let)

Z Anniny výpovědi je patrné, že přestože důvody k uzavření manželství byly motivovány stabilizováním pobytového statusu, nebyly zdaleka jediným podnětem pro uzavření manželství.

Tomáš, její bývalý manžel, popisoval Anniny motivy ke svatbě takto:

Věděl jsem, že kalkuluje a že si mě bere proto, aby dostala trvalý pobyt pro sebe a pro svou nezletilou dceru, ale byl jsem zamilovaný. A ona se tak vžila do své role, že se do mne také zamilovala...

Tyhle emigrantky jsou vyzbrojeny ženskými půvaby, provdají se, získají papíry a pak si najdou přílehavějšího partnera.

(Tomáš, Čech, bývalý manžel cizinky, 68 let)

Přestože Tomáš přijal Annino rozhodnutí nechat se po necelých dvou letech manželství rozvést s jistou dávkou hořkosti, vyjádřil také pochopení pro její počínání. Vysvětlil si to tak, že pro ni bylo blaho její rodiny důležitější než jejich vztah. Důvody Anny pro rozvod byly smíšené, byla sice k Tomášovi citově vázána, ale shledávala příliš těžkým s ním žít. Teprve ve chvíli, kdy se objevila možnost získání bytu skrze svazek s osmdesátiletým ochrnutým mužem původem také z Ukrajiny, o kterého bylo třeba se postarat, protože byl zcela sám, rozhodla se s Tomášem rozvést a vzápětí se znovu vdala. Anna své druhé manželství popsala následovně:

Tohle už nebyl vztah. Žila jsem s tím mužem šest let a starala se o něj, pak umřel.

(Anna, původem z Ukrajiny, dříve provdaná za českého občana, 65 let)

Z pohledu cizineckého zákona a jeho možné interpretace představiteli cizinecké policie by uzavření manželství s Tomášem mohlo být považováno za účelové: cíl získat trvalý pobyt tam jistě byl (mimo jiné) a manželství záhy skončilo rozvodem, což je někdy cizineckou policií interpretováno jako znak nepravosti. Druhé manželství pak mělo pro Annu kromě získání bytu i konkrétní nemilé důsledky. Majitel domu, ve kterém byl byt jejího manžela, se s Annou začal po jeho smrti soudit a nařkl jí z toho, že s ním uzavřela fingovaný sňatek. Ačkoli Anna tento soudní spor vyhrála a právo na užívání bytu jí bylo zachováno, soudní proces měl neblahé následky pro její žádost o české občanství. Byla třikrát odmítnuta, než jí bylo nakonec české občanství přislíbeno. Nabízí se však otázka, zda bylo její chování skutečně zavrženíhodné a výrazně odlišné od chování majoritní populace. V obou případech nejen něco získala, ale také do těchto vztahů mnohé vložila. Například na otázku, zda by se o svého exmanžela Tomáše postarala v případě jeho nemoci, odpověděla téměř bez rozmyšlení:

No jasně. Jinak to ani nejde. I když on je neskutečně sobeckým člověkem. Ale nemá nikoho.

(Anna, původem z Ukrajiny, dříve provdaná za českého občana, 65 let)

Komplexní motivace k uzavření sňatku se v různých obměnách objevují i v dalších příbězích. Co však je společné, jsou různé úrovně závislosti na partnerovi, kterou tito cizinci a cizinky zažívají. Například Natalya je vysokoškolsky vzdělaná žena z Běloruska, které migrace a následný sňatek s českým občanem umožnily opustit neuspokojivý vztah v Bělorusku. Ačkoliv se zdá, že se svým současným českým manželem ji nepojí silné emocionální pouto, žijí spolu v jedné domácnosti a on jí zajistil práci uklízečky. Natalya značně trpí tím, že i přes

své vysokoškolské vzdělání není díky nedostatečné znalosti českého jazyka a neuznání svého diplomu schopna najít práci a zůstává tak závislá na práci, kterou má díky kontaktům svého muže. Určitou satisfakcí je pro ni fakt, že svému dospívajícímu synovi může v Česku poskytnout lepší budoucnost než v Bělorusku. Dalším příkladem závislosti je Ali, třicetiletý muž z Egypta, který se dostal do situace, kdy byl jeho přístup k novorozenému synovi závislý na rozhodnutí jeho české manželky, která se s ním ještě před narozením jejich dítěte rozvedla a několikrát ho nařkla z toho, že si ji vzal pouze proto, aby se dostal do Evropy. Ali žije v Česku pouze dva roky. Jeho znalosti češtiny, celková orientace ve společnosti a zejména povědomí o jeho právech k dítěti jsou zatím nedostatečné, a proto prožívá chvíle nejistoty a stresu, obává se, že o dítě dočista přijde.

Příběh Aliho poukazuje na jev zmiňovaný také některými představiteli nevládních organizací: český občan si je dobře vědom nejisté pozice migranta a této své převažující se někdy snaží zneužít. V případě Aliho se ho jeho manželka chtěla zbavit nařčením z účelových motivů ke vstupu do manželství. V případě Marty, pocházející z malého města na Ukrajině, vyústila tato závislost v dlouhodobé zneužívání jejím manželem. Marta se provdala za Čecha, kterého jí dohodila kamarádka, s nadějí, že jí sňatek pomůže stabilizovat její pobytovou situaci a vyřeší její problémy s nacházením bytu pro sebe a nezletilou dceru. Do České republiky přišla poté, co ji opustil její první manžel, také Ukrajinec, který přišel do Čech vydělávat, našel si zde jinou ženu a následně se odmítl finančně podílet na péči o jejich dceru. Z Martina nového manželství se však záhy stala noční můra. Ukázalo se, že tento muž si ji vzal proto, aby ji mohl nutit vydělávat pro něj peníze. Marta popsala situaci následovně:

Manžel po svatbě vůbec nepracoval, neměl ani brigádu, seděl doma nebo pil. Pro mě ale práci hledal. Byly doby, kdy mi našel i tři práce najednou. Chtěl, abych na něj vydělávala. Ale já jsem nemocná, nemůžu už tolik pracovat. Říkal mi: Jsi Ukrajinka, budeš na mě dělat.

Postupem času toto zneužívání přerostlo ve fyzické násilí namířené proti ní a její dospívající dceři, která s nimi žila v jedné domácnosti. Marta vysvětlovala, proč již tehdy manžela neopustila:

Přesvědčoval mě stále, že nás Ukrajince Češi nenávidí. Že když zavoláme policii, tak nám to jen uškodí, že nemáme ani zkoušet jednat s úřady, že se k nám nebudou chovat dobře. Věřily jsme mu.

(Marta, původem z Ukrajiny, dříve provdaná za českého občana, 49 let)

Ačkoli se tento případ může zdát extrémní, poukazuje na nebezpečí, kterým jsou cizinci hledající stabilitu pobytu v manželství s českým občanem, vystaveni. V případě Marty byla tato situace umocněna obtížnou finanční situací, nízkým vzděláním a také tím, že v Česku neměla téměř žádné sociální zázemí, ve kterém by mohla nalézt oporu.

U většiny sňatků, které se nacházejí kdesi na kontinuu mezi „pravým“ a „účelovým“ manželstvím, jsme vysledovaly, že migranti by nevolili získání pobytového statusu skrze svatbu, pokud by se jim jiné cesty získání pobytu nejevily jako příliš obtížné, ne-li zcela nedostupné. Je to především díky byrokratickým komplikacím, korupci a obecně nevstřícnému přístupu cizinecké policie k povolování pobytu dlouhodobě usazeným cizincům. Tímto samozřejmě netvrdíme, že by fingované sňatky (zejména pak ty za peníze) neměly být stíhány, ale poukazujeme na to, že samotné rozdělení sňatků na „pravé“ a „fingované“ může být často problematické a je do značné míry ovlivněné nastavením systému přijetí cizince na území. Jsme přesvědčeny o tom, že výběr této strategie není v naprosté většině případů výrazem patologického nebo kriminálního chování jednotlivých migrantů, ale že k němu výrazně přispívá „ovzduší“ a systém udělování a prodlužování povolení k pobytu. Ten uvádí migranty až na samotnou hranici nezákonných praktik a posiluje nízkou důvěru v právo.

Místo závěru: rodinná migrace v perspektivě současné tvorby migračních politik

Aktuálnost výzkumů o rodinné migraci a nutnost důsledného zaměření se na tuto oblast potvrzuje i současné dění ohledně novely zákona o pobytu cizinců (326/1999 Sb.) a novely zákona o azylu (325/1999 Sb.). Změny obsažené v této novele jednoznačně posilují závislost nově přichozích migrantů na jejich českém partnerovi či partnerce a staví je do pozice potenciálně ještě nerovnější a zneužitelnější než tomu bylo dosud. Novela totiž přináší zásadní změnu v definici situace migrantů: jejich pobytový status bude po jejím schválení závislý na trvání manželství s českým občanem. Manželé a manželky ze zemí mimo EU, kteří se provdají za Čechy, si podle této novely nebudou moci požádat o trvalý pobyt ihned po sňatku, jak tomu bylo dosud, ale teprve po dvou letech svého pobytu na území. Pokud se do té doby manželství rozpadne, nárok na trvalý pobyt ztratí.

V praxi tato změna může vytvářet například situace, kdy žena-migrantka přijede těhotná nebo s malým dítětem na sloučení rodiny s manželem-občanem ČR. Po dobu jednoho roku bude její legální status v České republice závislý na trvání manželství a materiálně bude také závislá na manželově finanční podpoře, protože nebude mít nárok na mnohé dávky státní sociální podpory. V každodenním životě pak mohou vést tyto změny zákona díky vysokému stupni závislosti k ještě problematičtější situacím, jako je například domácí násilí. Jak jsme ukázaly na případu Aliho a jak indikují i výpovědi představitelů nevládních organizací pracujících s migranty, již dnes existuje vysoký nepoměr mezi dopady fingovaného manželství na dvojici, která ho uzavřela. V případě, že čeští občané prohlásí, že jejich manželství s cizinci bylo pouze účelové, vystavují je riziku odebrání trvalého pobytu či dokonce vyhoštění ze země. Čeští občané však nejsou nikterak trestně postihnutelní za to, že takovýto sňatek vůbec uzavřeli. Lze proto předpokládat, že zmiňované zpřísnění tuto nerovnost ve společnosti ještě posílí.

V situaci, kdy většina migrantů, kterým byl dosud v České republice udělen trvalý pobyt z důvodů existence rodinných vazeb, jsou ženy, lze říci, že tato změna bude mít značně negativní genderový dopad a znevýhodní především migrantky. Zmiňovaná dvouletá lhůta pro

nabytí trvalého pobytu má dle Ministerstva vnitra zamezit právě nárůstu v počtu fingoaných sňatků. Ty má již dnes cizinecká policie za úkol odhalovat a disponuje k tomu nástroji jako je pohovor s manželi, návštěva jejich domácnosti či získávání informací o jejich společném životě od sousedů. Vzhledem k tomu, že ročně dochází v ČR k uzavření zhruba čtyř tisíc binacionálních manželství, postihne tato změna poměrně významnou část populace. Změnu pocítí nejvýrazněji migranti ze zemí mimo EU. I zde lze vysledovat zajímavou genderovou dimenzi. Data Českého statistického úřadu o sňatcích uzavřených mezi Čechy a cizinci v roce 2006 ukazují, že zatímco Češky si nejčastěji braly za manžely občany Slovenska, Německa a Velké Británie, nejčastějšími zeměmi původu cizinek-manželek Čechů byly (po Slovensku) Ukrajina a Vietnam – obě země ležící mimo EU.

V porovnání s jinými evropskými zeměmi Česká republika v oblasti rodinné migrace dosud uplatňovala spíše liberální postoj. Navrhovaná novela cizineckého zákona tento trend opouští a to bez věcného zdůvodnění, bez propracovaných analýz rostoucího nebezpečí fingoaných sňatků či dopadu navrhovaných změn na postavení binacionálních manželství. Mimo jiné tak směřuje k praxi, která jde proti podpoře rodiny, a to přestože, jak dokazují mnohé výzkumy,⁵ je právě rodina důležitým elementem pro úspěšnou integraci cizinců.

Článek byl poprvé ve zkrácené verzi publikován dne 4.12. 2007 na Sociowebu na adrese: www.socioweb.cz.

---

⁵ Nejnověji to uvádí například výzkum zadaný Ministerstvem práce a sociálních věcí a financovaný z Evropského sociálního fondu: Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR, dostupný na: http://www.esfcr.cz/files/clanky/5735/Publikace_AnalyzaImigranti.pdf